

LANGL. I, 38; die Calc. Ausg. liest st. dessen धामन्. — 3) Bez. eines der 49 Winde VAHNI-P. (गणभेदाध्याय) im ÇKDr. — 4) der Buhle einer verheiratheten Frau, Nebenmann DAÇAK. 191, 11; vgl. Āgajapāla ebend. in d. N. — 5) N. des 44ten Jahres im Jupitercycl. Journ. of the Am. Or. S. 6, 180.

1. धातु (von 1. धा) m. UNĀDIS. 1, 70. 1) Satz, Lage: प्रथमं धातुमुप-धाति KĀTJ. ÇR. 16, 3, 29. अयुतो धातून्कुर्वन् KAUC. 2. — 2) Bestandtheil (eines zusammengesetzten Gegenstandes), ähnlich wie गुण Strang eines geflochtenen Bandes: अयुग्धातूनि यूनानि die Bänder haben eine ungerade Zahl von Strängen KĀTJ. ÇR. 1, 3, 14. Āpast. ebend. im Comm. Im RV. erscheint das Wort nur in Verbindung mit den Zahlwörtern त्रि und सप्तन्, welche beide eine unbestimmte Vielheit bezeichnen. त्रिधातु adj. dreitheilig, dreifach, dreifältig; öfters uneig. überhaupt verstärkend (wie dreifach und triplex): शर्मन् RV. 1, 34, 6. 83, 12. 8, 40, 12. बर्हिस् 91, 14. der Wagen der Aśvin 1, 182, 1. der Soma (wegen der drei Pavitra oder wegen dreier Bestandtheile so genannt): मयु 9, 1, 8. 70, 8. 86, 4. अमृत 6, 44, 23. अर्क 3, 26, 7. VĀLAKH. 3, 4. विद्या RV. 8, 39, 9. त्रिधातवः परमा अस्य गावो दिवश्चरन्ति परि सद्यो अन्तान् 5, 47, 4. त्रिधातुभिर्गुरुभिर्वयौ दधे रोचमानो वयौ दधे 9, 111, 2. विद्या ÇAT. Br. 5, 5, 5, 6. ऽमृद्गुं dreifache Hörner habend: वृषभ RV. 5, 43, 13. n. das Dreifache d. h. die dreitheilige Welt (vgl. त्रिधातु भूम RV. 4, 42, 4): स उ त्रिधातु पृथिवीमृत गम्येको दाधार भुवनानि विश्वा RV. 1, 154, 4. 34, 7. तव त्रिधातु पृथिवी उत धौर्नत संचते 7, 3, 4. m. (sc. पुराडाश) Bez. einer best. Darbringung TS. 2, 3, 6, 1. त्रिविष्टधातु s. u. विष्टि. सप्तधातु adj. aus sieben bestehend, siebenfach RV. 4, 3, 6. सरस्वती 6, 61, 12. ज्ञान 10, 32, 4. Vgl. den Gebrauch von 2. धा mit Zahlwörtern. — 3) Element, Urstoff; = महाभूत AK. 3, 4, 11, 68. H. an. 2, 173. fg. MED. t. 26. य एते धातवः पञ्च ब्रह्मा यानसृजत्पुरा। आयत्ता यैरिमे लोका महाभूताभिर्संसि-तः (sic) || MBu. 12, 6821. तद्व्यक्तमनुद्भिक्तं सर्वव्यापि ध्रुवं स्थिरम्। न-वद्वारं पुरं विद्यान्निगुणं पञ्चधातुकम् || 14, 987. 991. वायुं पूर्वमथो सृष्ट्वा यो धातुर्धातुसत्तमः (sic)। धारणाद्वातुशब्दं च लभते लोकसंसितम् || HARIV. 11391. स्त्रीपुंसयोस्तु संयोगे विमुद्धे शुक्रशोणिते। पञ्चधातु स्वयं षष्ठ आ-दत्ते युगपत्प्रभुः || JĀG. 3, 72. ब्रह्म (diesem entspricht bei den Buddhisten विज्ञान, धर्म; s. weiter u.) खानिलतेर्जांसि जलं भूयेति धातवः 145. तृप्तानि-रोधादब्धतौ क्षीणे तेजः समुत्थितम् SUÇR. 2, 486, 16. 19. धातुनयोक्तो यो दाहस्तेन मूर्च्छातृषान्वितः 487, 3. अन्नप्रणाशे भिद्यते शरीरे पञ्च धातवः MBu. 13, 3231. Wenn vom menschlichen Körper die Rede ist, versteht man unter धातु sowohl die fünf Urstoffe (nebst ब्रह्मन् JĀG.), wie wir eben gesehen haben, als auch die ihm eigenthümlichen Hauptbestandtheile, deren sieben (Buġ. P. 2, 6, 1. 3, 31, 4), zehn und auch drei (Buġ. P. 3, 9, 8) angenommen werden. सप्तधातु (धातुर्क) शरीरम् GARBHOP. in Ind. St. 2, 66. fg., wo die Dhātu als verschiedenfarbige Rasa Säfte aufgefasst werden. Im SUÇR. (1, 48, 8. fgg.) werden als die 7 Dhātu ge- nannt: Speisensaft, Blut, Fleisch, Fett, Knochen, Mark und Samen; vgl. H. 619. धातु = रसरक्तादि oder रसादि AK. H. an. MED. = अस्थि H. an. Med. Statt Speisensaft und Samen hat Buġ. P. 2, 10, 31 त्वच् चर्मन् Epi- dermis und Haut. Bei Annahme von 10 Dhātu werden zu den zuerst ge- nannten 7 noch Haare, Haut und Sehnen hinzugerechnet, H. 619. Unter

den 3 Dhātu (gewöhnlich दोष genannt) versteht man Wind, Galle und Schleim: धारणाद्वातवस्ते स्पर्वातपित्तकफास्त्रयः। इति वैद्यकम् ÇKDr. धा- तु = श्लेष्मादि AK. H. an. MED. अन्नमशितं त्रेधा विधीयते तस्य यः स्थविष्ठा धातुस्तत्पुरीषं भवति यो मध्यमस्तन्मांसं यो ऽणिष्ठस्तन्मनः KĀND. UP. 6, 3, 1. — शरीरधारणाद्वातव इत्युच्यते SUÇR. 1, 44, 21. 88, 5. ऽसाम्य 242, 5. 194, 16. प्रत्ययधातुः पुरुषो भवेच्च स्थिरयौवनः 2, 93, 13. 138, 8. प्रदुष्ट 1, 372, 17. धातुप्रसादात् TAITT. ĀR. 10, 12 (vgl. Ind. St. 2, 88. 401). विमुच्यारण्ये स्वशरीरधातून् MBu. 1, 3633. शरीरधातवो ह्य-स्य मांसं रुधिरमेव च। नेशुब्रह्मास्त्रनिर्दग्धा न च भस्माप्यदश्यत || 3, 16530. धातुनयप्रशात्तात्मा निर्द्वहः स विमुच्यते 14, 533. धातुषु क्षीयमाणेषु शमः कस्य न ज्ञायते PANĒAT. I, 181. देहे स्वधातुविगमे Buġ. P. 2, 7, 49. 8, 7. VARĪH. BRH. S. 104, 16. MBu. 12, 6842 werden श्रोत्र, घ्राण, आस्य, कृद्य and कोष्ठ als die aus dem Aether hervorgegangenen 5 Dhātu im Körper der Menschen aufgeführt; hier ist धातु so v. a. Organ. 14, 1203 wird das Manas ein हृदिस्थश्चेतनाधातुः genannt. Nach den Le- xicogr. bezeichnet धातु auch die fünf Sinnesorgane (इन्द्रिय) und die von ihnen wahrgenommenen fünf Eigenschaften der Urstoffe (गन्ध, रस, रूप, स्पर्श, शब्द), AK. H. an. MED.; vgl. u. 6. — 4) ein Grund- bestandtheil der Erde, — der Gebirge, Mineral, Metall; = अणमवि- कृति, प्रावविकार AK. H. an. = गैरिक (in dieser Bed. m. n. nach VIÇVA bei UĞVAL. zu UNĀDIS. 1, 70) H. 1036. MED. = मनःशिलादि AK. 2, 3, 8. MED. दह्यते ध्यायमानानां धातूनां हि यथा मलाः M. 6, 71. ध्माता गिरिर्धातवः BHARTṚ. 3, 5. MĀRK. P. 39, 11. धातूनामेव च नित्ति। अर्धभाय- न्नाद्वाजा M. 8, 39. (प्रासदैः) बहुधातुपिनद्धाङ्गैर्हिमवच्छिखैरिव MBu. 1, 6966. 3, 2406. R. 1, 36, 13. 2, 94, 6. राजतेर्धातुभिश्चित्रैर्देशे देशे च लन्तिः (गिरि) 3, 21, 14. राजता धातवो यत्र काञ्चनाश्च — आयसाश्चैव ताम्राश्च विधान्ते 17. SUÇR. 2, 231, 13. ऽविष 232, 5. ऽचूर्ण 1, 134, 12. काकपद- म-लिकाकिशधातुयुक्त (वज्र) VARĪH. BRH. S. 81 (80, a), 15. (पद्मरागाः) मन्द- व्युत्पद्य धातुभिर्विद्धाः 83 (80, c), 2. 4. 7, 5. RAGH. 4, 71. महामेरोर्यथा रूपं पञ्चभिर्धातुभिर्वृतम् HARIV. 12023. Häufig wird unter धातु ein in flüssi- ger Gestalt hervorquellendes rothes Mineral (vgl. गैरिक) verstanden: रुधिरपानुलिसाङ्गा निरुताश्च महासुराः। अद्रीणामिव कूटानि धातुरक्ता- नि शेरते || MBu. 1, 1172. क्षतजोक्षितसर्वाङ्गः क्षरन्स रुधिरं रूपे। वगैः रामस्तदा राजन्मेरुर्धातुमिवोत्सृजन् || 3, 7153. अज्जनादिद्वयत्तलपटा धातु- स्पन्दोऽब्रवत् इव RĀGĀ-TAR. 4, 329. धातुताम्राधर KUMĀRAS. 6, 51. तामा- लिख्य प्रणयकुपिता धातुरागैः शिलायाम् MEGH. 103. न्यस्तानरा धातुरसे- न यत्र भूर्जवचः KUMĀRAS. 1, 7. सधातुरसनिर्कराः KATHĀS. 19, 69. धातुकल्प Title einer über die geheimen Kräfte der Metalle handelnden, zum Ru- drajāmala tantra gehörigen Abhandlung, Verz. d. Oxf. H. 90, a, 35. मा- त्तिको धातुः = धातुमात्तिक SUÇR. 2, 84, 7. — 5) der Urstoff der Wörter, Verbalwurzel AK. H. an. MED. NIR. 1, 20, 3, 13. 19. RV. PRĀR. 6, 6. त- दाव्यातं पेन भावं (अभिधाति) स धातुः 12, 5, 13, 14. P. 1, 3, 1, 32 (auch abgeleitete Verbalstämme so genannt). MBu. 3, 17110. 13, 4499. SUÇR. 1, 77, 9. RAGH. 3, 21. 12, 58. — 6) über die Bedeutung und den so häufigen Gebrauch des Wortes bei den Buddhisten hat Burnouf in seiner Ausg. des Lot. de la b. I. 311. fgg. ausführlich gesprochen; vgl. auch Intr. 449. 496. fg. 590. 593. 595. Wenn von 6 Dhātu im Menschen die Rede geht, so sind die fünf Elemente (Aether, Luft, Feuer, Wasser und Erde; es werden aber